

ΣΕΡΕΤΙΟΝ

Dio Cass. LVI 12 omenja Σερέτιον v zvezi z dalmatskopanonskim uporom kot sovražno postojanko, ki je padla v rimske roke šele zadnje leto upora, potem ko jo je enkrat že med leti 6—8 zaman poskusil zavzeti Tiberij (ἐκεί μὲν δὴ ταῦτα ἐγένετο. Σερέτιον δὲ, ὅπερ ποτὲ ὁ Τιβέριος πολιορκήσας οὐκ ἤρῳκει, ἐχειρώθη, καὶ μετὰ τοῦτο καὶ ἄλλα τινὰ ρῶον προσεκτίθη). V ostalem ga ne omenja niti antična literatura, kot izgleda, niti epigrafski spomeniki. Iz citirane notice sledi, da je bil Σερέτιον drugje kakor kraji, ki so jih leta 9 osvajali Germanikovi oddelki, in da ga niso zasedli ti — česar bi Dionov vir, ki vestno beleži Germanikove uspehe (Rau, Zur Gesch. d. pann.-dalm. Kriegeres d. J. 6—9 n. Chr., Klio XIX (1925) 314—315, kjer navaja starejšo lit.; cf. tudi Kaer, Sull' ubicazione di Andetrium e di altre località ricordate nella guerra Dalm.-Pann., Zara 1895 p. 17 op. 1—6), gotovo ne izpustil. Torej se je Σερέτιον moral predati leta 9 onim oddelkom rimske vojske, ki so bili tedaj pod Lepidovo komando.

Kdaj bi bil Tiberij brezuspešno oblegal postojanko, je težko odločiti. Gardthausen (Augustus I/3 Leipzig 1904 p. 1186) in Abraham (Zur Gesch. d. german. u. pann. Kriege unter Augustus, Progr. d. Sophienrealsch., Berlin 1875 p. 20; cit. po Gardthausnu l. c.) menita, da tedaj, ko je poslal Germanika v Dalmacijo¹⁾; Bauer (Archeol.-epigr. Mitt. XVII [Wien 1894] 144) stavlja obleganje v leto 8. Rau (o. c. 336 op. 1) piše, da ostaja časovna opredelitev prvega obleganja v temi, da pa gotovo ne pride v poštev leto 8, kakor meni E. Meyer (Unters. über d. Schlacht im Teutob. Wald, Berlin 1893, 20, 2).

¹⁾ Avtorja menita, da o priliki zmage nad Maezei (v letu 7; Dio Cass. LV 32), ki jih — na osnovi Ptol. II 16, 8 — Fluss (RE XIV 283 s.) lokalizira ob kasnejšo pan.-dalm. mejo in sicer severo-zahodno od Liburnov (=severo-zahodna Bosna; cf. Patsch, WMBH VII (Sarajevo 1900) 54); podobno Kiepert, FOA tab. XVII.

Morda pa gre v Dionovi notici zgoraj za oddelke Maezejev, ki so evt. prišli že leta 6 — po borbah z XX. leg. — v Panonijo. Mnenje, da bi bil Germanik pred letom 9 v Dalmaciji ter bi od tam zmagal Maezeje, je namreč nerazumljivo in se ne sklada s Tiberijevim bojnim načrtom (briniti vpadna vrata v Italijo, odrezati upornikom zveze s panonskim zaledjem, zoževati njih akcijski radij ter jih porivati k stenam Dinare in v Dalmacijo; cf. Rau o. c.; Saría, Klio XXIII (1930) 92 s.; op. 6 v tem tekstu).

Tomasschek (Mitt. d. Geogr. Ges. XXIII (Wien 1880) 509) si predstavlja potek preveč zapleteno.

Za časovno opredelitev dogodka sta na razpolago sicer leti 7 in 8 (leto 6 odpade²⁾); zgodovinski oris dogodkov med poslednjimi: Rau o. c.); Dionov tekst pa bi vendar prej kazal na leto 7, ker omenja brezuspešno obleganje kot dogodek, ki je časovno že dokaj odmaknjen od zasedbe v letu 9.

O lokalizaciji postojanke obstajajo različna in nasprotujoča si mnenja, vsa brez utemeljitye. Reimar (cit. po Kaer-u o. c. 43, ki citira dalje Hirschfeld, Hermes XXV [1890] 346³⁾) in Abraham (o. c. 20; cit. po Rau o. c.) lokalizirata trdnjavo ob Dravi, v območje plemena Serretes (Plin. n. h. III 147), kar pa Vulić (Glas srpske kralj. akad. 88 [Beograd 1911] p. 214) zavrača, češ da se je boril Germanik v Dalmaciji in torej tam nekje postojanko zasedel. Alačević (Brevi cenni sulla via litorale Romana tra Salona e Naron, Bull. di archeol. e storia Dalmata XIV [1891] 46—47) vidi v pisanju Σπερτίον prepisovalčevo napako za pravilnejši zapis Επέτιον (Stobreč, vzhodno od Splita; cf. RE V 2732). Tomaschek (Mitt. d. geogr. Ges. XXIII [Wien 1880] pp. 504, 509, 517) domneva utrdbo v današnjih Saričih pri Sokolcu na zgornji Plivi; Cons (La prov. rom. de Dalmatie, [Paris 1882] p. 161) in Gardthausen (o. c. 1186 op. 56) v „Sorich-u“ v dolini Cetine; Kaer (o. c. 23 in 44) lokalizira trdnjavo v Stobreč; Pichler (Austria Romana, Leipzig 1902—4 p. 188) v Sorić pri Solinu (prav: Sarić na cesti Saloniae—Muć, pri Gizdavcu). Rau (o. c. 341) se z lokalizacijo podrobneje ne ukvarja, domneva zgolj, da ležijo kraji, ki jih je Germanik zasedal leta 9, v tistem območju, kjer je Bato zaprl prejšnje leto dohode v Dalmacijo; se pravi v dolinah, ki vodijo k Savi.

Čeprav dopušča citirano mesto za pokrajinsko lokalizacijo samo Panonijo (v geografskem smislu), lokalizirajo dosedanji komentatorji Σπερτίον vendar skoraj dosledno v Dalmacijo (v geografskem smislu), obenem pa se tudi strinjajo, z dejstvom, da Tiberij med leti 7—8 — torej v razdobju v katero spada neuspešno obleganje — ni premaknil težišča bojev iz Panonije. To nakazujeta tako njegov strateški načrt (gl. op. 1), kakor tedanja precejšnja neprehodnost Dinarskega gorstva (gl. nižje). Dalje razlikujeta tudi antična avtorja, Dio Cass. in Vell. sama panonsko fazo upora od dalmatske⁴⁾ (Vell. 110, 112, 114—117.

²⁾ Preden je namreč na jesen tega leta sklenil premirje z Marobdom in preden se je z ogromno vojsko vrnil iz Carnuntuma, kjer si je v bližini že urejal prezimovališča, ter na novo učvrstil v Sisciji — je čas za bojevanje že minil.

³⁾ Forbigerjeve hipoteze (Handb. d. alt. Geogr. III (Leipzig 1848) 843) ne upoštevam, ker ni dovolj precizirana.

Hirschfeldova razprava o zgodovini pan-dalm. upora, kakor tudi njen ponatis v Kleine Schriften, mi ni bila dostopna.

⁴⁾ Ugovor, da bi Dio v zgodnjem 3. st. zamenjaval nekdanje provincialne meje in označeval Σπερτίον v Panoniji, mislil pa Dalmacijo, za-

Dio Cass. LV 29, 30, 32, 34; LVI 12). In končno je iz poteka borb in njihove analize (Rau o. c.; op. I v tem tekstu) razvidno, kako malo verjeten bi bil tudi kak sponiran pohod Tiberija v Dalmacijo. Torej postojanke ni mogel oblegati drugje kot v panonskem sektorju upora.

Da se pa še ugotoviti do kod najdlje je segal Tiberijev akcijski radij v južno gorovje, torej, v katerem področju je brezuspešno obleganje sploh moglo biti.

Jasno je, da bojevanja proti plemenom v Dinarskem gorovju ni mogel načeti dokler se je jedro upornikov gibalo ob Savi⁵⁾. Dio Cass. LV 34 omenja, da se je Bato po predaji na Bathinu (Bathinus = reka Bosna: Saria, Šišičev zbornik, Zagreb 1929 p. 137 s.; isti, Klio XXIII [1930] 93 s. ter XXVI [1933] 279 s. Ugovarja: A. Mayer, Stud. iz toponomast. rim. prov. Dalm., Vjesnik za arheol. i hist. Dalm. L (Split 1932) 114 s.) umaknil ter zaprl izhode iz Panonije v Dalmacijo. Ti ležijo nedvomno v razvodnem gorovju med jadranskimi rekami in Savo. Delj kot do tja torej Tiberijev vpliv leta 8 ni segal. Isto dokazuje dejstvo, da so takoj po uporuh prav v omenjenem gorovju naglo zgradili ceste (CIL III p. 407 nr. 3198—3201, 10156 s.; Ballif—Patsch, Röm. Str. in Bos. u. Herzeg., Wien 1893 p. 55 s.; Bauer o. c. 143 s.), s katerimi so povezali Dalmacijo s Panonijo, ki sta bili dotlej odrezani druga od druge, zaradi česar so Rimljani upor toliko težje zadušili⁶⁾.

vrača že pravkar navedeni argument in dalje dejstvo, da se Tiberij pred letom 9 sploh ni boril in Dalmaciji.

⁵⁾ Še vedno ni povsem jasno, zakaj ne bi Rimljani poslali v Dalmacijo nekaj legij z namenom, da bi od tam skušali pospešiti operacije v Panoniji. Dva odgovora prihajata v poštev: prvenstveno strah, da se v evt. kritičnem trenutku Maroboduus le ne bi priključil upornikom (Tac. ann. II 45; Gardthausen o. c. 1170) — s te perspektive je tudi razumljivo, zakaj se je Tiberij ogibal sleherne problematične naglice v bojevanju (pozicijska vojna) in ni hotel deliti razpoložljivih sil —; drugič pa so preprečevale to zgoraj omenjene, tedaj še ne premagane, terenske zapreke v Dinarskem pogorju.

⁶⁾ Vkljub notici Vell. 112 (Messalinus ... praepositus Illyrico; za leto 6) ter Dio Cass. LV 29 pa nekaj dejstev že za najzgodnejšo dobo nakazuje vzdolž te razvodnice tudi neko upravno mejo, oziroma mejo med kasnejšima provincama Panonijo in Dalmacijo. Na to kaže zelo zgodnja upravna razdelitev Ilirika na cesarsko in senatno provinco, kar domneva Betz (Unters. z. röm. Prov. Dalm., Wien 1936 p. 3) — opiraje se na notico pri Strabonu XVI 3, 25 C. 840. Vendar je to notico mogoče šele po primerjavi z analogno pri Dionu LIII 12 pravilno razumeti. Za republikansko obdobje province Illyricum cf. Zippel, D. römische Herrschaft in Illyr. bis auf Aug., Leipzig 1877. Kmalu po Oktavijanovih ilirskih bojih se je morala izkazati skrajna nezanesljivost panonskih rodov, pri čemer je prišlo predvsem do izraza, da je brez dobrega cestnega omrežja toliko kot nemogoče upravljati Panonijo iz Dalmacije. Dobra uprava zahteva predvsem dobre komunikacije. Brez dvoma je prišel pod cesarsko upravo tudi teritorij današnje Bosne, se pravi, najtežje prehodni svet nevarne (Swoboda, Octavian u. Illyr., Wien 1932 p. 34 s.; isti, Klio XXVIII 1935) 180 s.) Panonije, pred katero je moral biti dalmatinski sektor zaščiti-

Iz vsega sledi, da je Tiberijevo neuspešno obleganje trdnjave Σπερτίov moralo biti nekje na področju med Savo in Dinarskim razvodjem.

S tem vsi poskusi lokalizacije v Dalmaciji odpadejo. In tako bi z zgodovinskim stanjem ne bila v nasprotju edino mnenja, ki jih postavljajo Reimar, Abraham, Rau in Tomaschek. Od navedenih je pa Rau-jeva in Tomaschek-ova domneva verjetnejša (glej nižje), a Reimar-jeva in Abraham-ova nevzdržna, dasiravno bi bila v resnici priročna Abraham-ova misel na pleme Serretes (ki jih A. Mayer lokalizira v Medžimurje: Iasi, Vjesnik Hrvatskoga arheol. dr. XVI (Zagreb 1935) 72--73), ko imamo posebno v teh krajih precej analogij za poimenovanje središč po plemenih. Področje tega pa vendar odpade, predvsem zato, ker mnogi argumenti kažejo, da je bilo področje plemena sploh zunaj uporniškega gibanja (Rau o. c. pass.).

Preostane še vprašanje, ob kateri priliki je leta 9 Σπερτίov padel v rimske roke. Tiberij in Germanik sta po predaji na Bathinu odšla v Rim, komando nad panonsko vojsko je prevzel Lepidus, ki jo je leta 9 spomladi privedel iz Siscije skozi nepokorjen svet v Dalmacijo (Vell. 116, 2) k vrnivšemu se Tiberiju. Le-ta se je nedvomno izkrcal v Saloni, kjer je v bližnji okolici kmalu nato oblegal Andetrium (Dio Cass. LVI 12). K Saloni je napolil tudi Lepida — ki je torej iz spodnjega toka Save sledil enemu večjih pritokov v notranjost Bosne. In na tem pohodu — od Siscije do dinarskega razvodja — skozi ne povsem pokorjeno Panonijo, bi bil padel lahko tudi Σπερτίov. Lepidovi boji v 4. letu dalmatsko-panonskega upora — ki ga Suet. Tib. 16 opredeljuje za gravissimum omnium externorum bellorum post Punica — so bili obenem tedaj poslednji rimski boji na tem področju. Torej je treba iskati Σπερτίov v tistem delu dežele.

ten celo s sistemom utrd (zanje domneva Patsch, Hist. Wand. im Karst u. a. d. Adria, Wien 1922 p. 57 op. 1, da so bile postavljene predvsem v zvezi z Oktavijanovim ilirskim pohodom; vendar so tudi nadalje v polni meri vršile svojo funkcijo — ker so pač to, prejkone, zahtevale negotove razmere; cf. Betz o. c. pp. 6, 17, 41, 60 itd.). Dalje bi zgodnjo upravno razdelitev panonsko-dalmatinskega teritorija nakazovala tudi — sicer šele pod Tiberijem dokumentirana — delitev na super. in infer. Hillyr. (CIL III 1741; Betz o. c. 5), ki se je pa gotovo že dokaj poprej izvršila, verjetno ravno v zvezi s pravkar zadušnim dalmatsko-panonskim uporom. To tem prej, ker Vell. 116 že za leto 9 poroča, da je bil praepositus Dalmatiae (k izrazu Dalmatia: Betz o. c. 5 op. 8; CIL III p. 280) Vibius Postumus — kar predpostavlja za Panonijo kajpada drugega. Delitev Ilirika pa dobi v tedanji dobi šele pravi smisel, če je potekal mejni pas po Dinarskem gorstvu. Gorske pokrajine zaradi pomanjkljivo izgrajenih cest še niso mogle biti povsem pomirjene (cf. Ballif—Patsch o. c. 56), morale so torej biti vsekakor prideljene tisti upravni enoti, h kateri so tudi prirodno gravitirale.

Ko pa je v današnji Bosni nekaj kasneje vzcvetela industrija, ki je zaradi izvoznih možnosti težila predvsem k morju, se je izvedla tudi korektura razmejitev — šele tedaj — v korist Dalmacije.

Dokončno bo rešila vprašanje njegove ubikacije analiza najzgodnejših rimskih vojaških najdb, kakor tudi strateških postojank v omenjenem področju, ki bo podala pot Lepidovega prodiranja v Dalmacijo. Zaradi težavne prehodnosti kraške prirode pridejo v poštev le maloštevilne možnosti (cf. Ballif—Patsch o. c., zemljevid; Melik, Jugoslavija, Ljubljana 1948 p. 314 ss.) — nakar bo lokalizacijske poskuse potrebno omejiti na ugotovljeno traso, nekje med dinarskim razvodjem in Savo.

Ljubljana.

J. Šašel.

ZUSAMMENFASSUNG

J. Šašel: ΣΕΡΕΤΙΟΝ

In Verbindung mit dem dalm.-pann. Aufstande erwähnt Dio Cass. LVI 12 Σερέτιον als römer-feindlichen Stützpunkt, welcher schon früher einmal im Verlaufe des Aufstandes von Tib. vergebens belagert wurde, in röm. Hände aber erst i. J. 9 fiel. Die zit. Notiz sondert seine geogr. Lage von den Orten, die i. J. 9 die Truppen des Germanicus besetzt hatten; aus ihr ist auch ersichtlich, daß der Stützpunkt nicht in deren Hände fiel, was die Quelle, die hier von Dio benutzt wurde und die geflissentlich alle Erfolge dieses Heerführers aufzählt gewiß nicht unerwähnt gelassen hätte. Mit anderen Worten, Σερέτιον mußte sich i. J. 9 jenen Abt. des röm. Heeres ergeben, die damals unter Lepidus' Oberbefehl standen.

Wann Tib. die Feste vergebens belagert hat, ist schwer zu entscheiden. Dios Text scheint auf das J. 7 zu zielen; er erwähnt nämlich die vergebliche Belagerung als Ereignis, das zeitlich von der tatsächlichen Eroberung i. J. 9 weit zurück liegt.

Betreffs der Lokalisation dieses Ortes bestehen bisher viele und widerspruchsvolle Meinungen, durchwegs ohne nähere Begründung (Lit. s. ob.). Merckwürdigerweise aber lokalisierten die bisherigen Kommentatoren Σερέτιον zumeist nach Dalm. (im geogr. Sinne), obwohl sie auf Grund der Angaben bei Vell. u. Dio Cass. zugeben, daß Tib. in der Zeit vom J. 6—8 den Schwerpunkt der Kämpfe nicht aus Pann. (im geogr. Sinne) verlegt hat, was einerseits auch in seinem strateg. Plane (das Einfalstor nach Ital. zu bewachen, die Verbindungen der Aufständischen mit dem pann. Hinterlande zu verhindern, ihren Aktionsradius immer mehr zu verengen und sie an die Felsenwand des Dinara-Gebirges und somit nach Dalm. zu drängen), andererseits aber in der ziemlich getrennten Lage der dalm. von der pann. Region begründet ist. Beide Autoren unterscheiden weiters genau die pann. Phase des Aufstandes von der dalm. Folglich konnte er Σερέτιον nicht anderswo belagern als im pann. Sektor.

Betreffs der Frage, wie weit ins Gebirge Tiberius' Wirkungskreis reichte und folglich: wie weit nach Süden die vergeblich belagerte Festung zu suchen sein wird, ist die Stelle bei Dio LV 34 zu beachten, wonach Bato (nach der Teilübergabe am Bathinus) die Zugänge aus Pann. nach Dalm. sperrte. Diese lagen daher an der Wasserscheide zwischen der Save und der Adria im Dinara-Gebirge und befanden sich also noch nicht im Wirkungskreise des Tib. Ebenso scheint der schnelle Ausbau der Bergstraßen sogleich nach dem Aufstande gerade im erwähnten Gebirge — die vorher also noch nicht existierten (so ist teilweise auch die Trennung der geogr. Pann. von Dalm. im Verlaufe des Aufstandes erklärt) — zu be-

weisen, daß Tiberius' Einfluß höchstens bis zu dieser Wasserscheide reichte. Solange die aufständische Armee hauptsächlich an der Save und am Unterlaufe ihrer bosnischen Zuflüsse operierte, konnte eben von der Bekämpfung der rückwärts ansässigen Bergbewohner keine Rede sein. Die vergebliche Belagerung der Feste Σπετίον konnte sich also nur irgendwo im Lande zwischen der Save und den Dinara-Bergen ereignen.

Tiberius und Germanicus kehrten nach der Uebergabe der Aufständischen am Bathinus nach Rom zurück, Lepidus übernahm das Kommando über das pann. Heer, mit welchem er im Frühjahr des J. 9 aus Siscia durch die noch nicht zur Gänze unterworfenen Gegenden und über die berüchtigten Eingänge nach Dalm. zum zurückgekehrten Tiberius zog. Dieser schiffte sich unzweifelhaft in Salonae aus, wo er in der näheren Umgebung bald darauf Andetrium belagerte (Dio Cass. LVI 12). Nach Salonae befahl er wahrscheinlich auch Lepidus, der also von der Save einem ihrer größeren aus dem Inneren Bosniens kommenden Nebenflüsse folgte. Und nur auf diesem Marsch durch die noch nicht ganz beruhigten Gebiete Pann. konnte auch Σπετίον fallen (cf. Vell. 116, 2).

In der Anm 6 wird versucht auf neue Argumente hinzudeuten, die zugunsten einer sehr frühen Verwaltungsteilung zwischen der pann. und dalm. Region sprechen, deren Grenzraum dann längs der Dinara-Berge verlief. Die Kiepertsche Grenze zwischen Pann. und Dalm. wird als eine spätere Phase angesehen.

DE NOMINE ETR. *TURMUCA* SEU *TURMACA*

In cratere Vulcentano, non semel edito (v. Fabretti C. I. I. nr. 2147), Etruscis litteris tradita *hinsial turmucas* legitur inscriptio, quam Fabretti verbis „eidolon i. e. spectrum Mercurii“, sed alii post eum „spectrum Turmucae“ interpretati erant. E. Fiesel M. Pallotino et E. Goldmann *h. turmacas* legerunt.

In parte prima nominis *turmucas* Bunsen, Corssen, Deecke formam Etruscam Mercurii (*turms*) agnoverant, at Bugge ibi Amazonis Graecum quoddam nomen *Δορμάχη sive *Δωρμάχη, quod nusquam legitur, et Pauli *Θουρμάχη, quorum non nisi masculina Δορμάχος et Δωρμάχος (v. Bechtel, Personennamen) Θουρμάχος (v. Fick, Personennamen) occurrunt, restituerunt. Oštir autem ad interpretandam Etruscam formam antegraecum nomen Amazonis Θερμάδωσαν, notum e Q. Smyrnaeo (I, 46. 254), contulit, quod forsitan melius fecisset, si paulo antea ab eodem Quinto (I, 45 et I 260) citatam Δηρμάχαιαν contulisset.

Quamquam nomen Δηρμάχαιας in investiganda genuina Graeca forma maiorem similitudinem veritatis quam paulo superius memorata nomina habet, quia litteris approbatum est (Q. Smyrn. I 45. 260), tamen et altera facultas nobis extollenda esse videtur: *Turmucae* graecum nomen Ἀνδρομάχης, quod saepius in vasis ut Amazonis nomen occurrit, proximum esse, iam bene nota apud Etruscos nominum alienorum mutilatione, ut *elxsnre* pro Alexandro, *lantna* pro Laomedonte, *casntra* atque *castra* pro Cassandra, *catmite* pro Ganymede ceterisque pluribus Graecis, vel *turms* pro Lydio Adramy seu Adramone.

Scupis.

M. D. Petruševski.